

FİNANSAL TÜREVLERİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Bener GÜNGÖR^(*)

Özet: Bu çalışmada, işletmelerin günümüz finansal koşullarında karşı karşıya kaldıkları döviz kuru ve faiz oranı risklerine karşı bir korunma aracı olarak ortaya çıkan finansal türevler ve bu ürünlerin muhasebeleştirilmesinde ortaya çıkan sorunlar ele alınmıştır. Muhasebeleştirmeye ilişkin sorunlara getirilen çözümler, teori ve yasal düzenlemeler çerçevesinde incelenmiştir. Son olarak da, bankalarca uygulanan Tek Düzen Muhasebe Standartlarına Uygun olarak yapılan ve uygulamayı yansıtan muhasebe kayıtlarına yer verilerek bu konuda yapılan düzenlemelerin eksiklerine değinilmiştir.

I.Giriş

Günümüzde işletmelerde yatırım finansmanı, risk yönetimi gibi karmaşık ve rekabete yönelik ihtiyaçlarına, mevcut para ve sermaye ve mal piyasalarının yeterince cevap verememesi, işletmeleri bu tür ihtiyaçlara cevap verebilecek alternatif araç arayışlarına itmiştir. İşletmelerin faaliyetlerinden kaynaklanan ve varlık ve yükümlülükleriyle ilgili oluşabilecek ters yöndeki fiyat, faiz ve döviz kuru dalgalanmalarından ortaya çıkabilecek finansal risklere etkin bir yönetim aracı olarak ortaya çıkan türev ürünler, sundukları imkanlarla kısa zamanda risk yönetim teknikleri arasında yerini almışlardır.

İşletmeler, futures, swap, forward ve opsiyon piyasalarından oluşan türev ürünleri kullanarak söz konusu risklerden korunabildikleri gibi, bu ürünleri fon maliyetlerini düşürmek, farklı piyasalarda işlem yapmak ve spekülasyon yollarla kar elde etmek gibi amaçlarla da kullanabilmektedirler

Sundukları bu imkanlar karşısında, bu ürünler birtakım muhasebe ve vergilendirme sorunlarını da beraberinde getirmişlerdir. Çalışmada ilk olarak türev ürünler tanıtılarak bu ürünlerin muhasebeleştirilmesinde ortaya çıkan sorunlar ele alınmış, bu sorunlara yönelik ulusal ve uluslararası boyutta getirilen çözümler ortaya konmuş ve uygulamaya örnek teşkil eden ve bankalara yönelik Tek Düzen Muhasebe Standartlarına uygun şekilde yapılan muhasebe kayıtlarına yer verilmiştir.

II.Türev Ürünlerin Kapsamı

Türev ürünler, futures, swap, forward ve opsiyon işlemlerini kapsamaktadır. Bu ürünlere türev sıfatını katan şey, bu piyasalarda spot ürünün

---

^(*)Arş.Gör. Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

kendisinin değil sadece bu ürünlerin alınıp satılma. taahhütlerinin işlem görmesidir.

A-Futures Piyasalar

Futures piyasalar, belirli bir miktardaki belirli bir ürünün gelecekte tayin edilen bir sürede alınıp satılmasını taahhüt eden kontratların işlem gördükleri piyasalar olarak tanımlanmaktadır (Gitman, Joehn, 1988:464).

Futures piyasalarının gelişiminde, 1970'li yılların başında Bretton Woods sabit kur sisteminin çöküşüyle beraber finansal piyasalarda yaşanan faiz oranlarındaki aşırı dalgalanırılığın (volatality) rolü büyük olmuştur. Sıkı para politikası ve enflasyon baskısı altında rekor seviyeye ulaşan faiz oranları, firmaları kredi alma konusunda güç duruma düşürmüştür. Bu yüksek ve istikrarsız faiz oranları, firmaların ellerinde bulunan menkul değerlerin (tahvil, bono vb.) piyasa değerlerini düşürmüş ve onları likidite krizine sokmuştur. Bu ortamda gözler, yeni yeni şekillenen ve özellikle mali ürünlere dayanan futures kontratlara çevrilmiştir (Rose, 1994:317). 1980'li yılların ortalarına kadar borsalarda işlem gören kontratların içinde finansal nitelikli kontratlar görülmezken söz konusu yıllardan sonra bu kontratların sayısında artış gözlenmiştir. 1981 yılına kadar tüm futures kontratlarda vade sonunda fiziki teslimat zorunluymken, artık piyasaların belirli bir olgunluğa erimiş olmaları ve yeni ürün tasarımlarının kolaylaşması, vade sonunda fiziki teslimatın artık gerekmeyeceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu düşünceye paralel olarak, nakdi mutabakata dayalı ve gerçek teslimat gerektirmeyen Eurodolar futures kontratlar ortaya çıkmıştır (Kırım, 1990a:28).

Futures kontratlar döviz, faize ve borsa endekslerine dayalı kontratlar şeklinde karşımıza çıkmaktadırlar. Döviz futures kontratları (Forex futures), belirli bir kurdan gelecekte belirli bir tarihte belirli bir tutarda döviz alma veya satma yükümlülüğü getiren standart kontratlardır (Akgüç, 1994:719). Tüm futures kontratları organize olmuş borsalarda işlem görürler. Herhangi bir döviz futures kontratını satın alarak uzun pozisyona geçen yatırımcı, dolar dışında bir parada, tıpkı söz konusu para birimli bir menkul kıymeti almış gibi, piyasa pozisyonu oluşturmaktadır. Kontrat satın alındıktan sonra söz konusu paranın fiyatının artması halinde yatırımcı kar edecek, aksi halde zarara uğrayacaktır. Buna karşın, bir döviz futures kontratı satan, yani kısa pozisyona geçen, yatırımcı kar elde edebilmek açısından fiyatların düşmesi beklentisinde olacaktır (Ersan, 1997:46). Faiz futures kontratları, mevduat hesabı gibi para piyasası araçlarının veya diğer finansal araçların (tahvil, bono vb.) önceden belirlenen bir tarihte ve yine önceden belirlenen bir faiz oranı üzerinden takasını sağlayan kontratlardır (Kırdaloğlu, Saklar, 1992:48). Faiz kontratlarının temel işlevi, gelecekte faiz oranlarında meydana gelebilecek değişmelerin ortaya çıkaracağı mali riskleri önlemektir (Kırım, 1990a:29). En çok bilinen faiz kontratları, Amerikan hazine bonusu, devlet tahvili ve Eurodolar futures kontratlarıdır. Yine 1980'li yıllarda ortaya çıkan hisse senedi endeksleri üzerine

yazılan futures kontratlar, belirli bir hisse senedi endeksinin nominal değeri üzerinden alınıp satılmasını sağlayan kontratlardır (Kırım, 1991a:38). Endeks futures kontratlarında hisse senetleri hiçbir şekilde teslim edilmeyip, vade sonunda kontratların uygulanması yalnızca nakti mutabakata (cash settlement) dayanır (Gitman, Joehn, 1988:480). En çok bilinen endeks futuresları, Standart and Poor's 500, New York Stock Exchange Composite, Major Market, Value Line ve Dow Jones Industrial Average endeks futureslarıdır.

Futures piyasalarının işleyişine ait özellikler ise şu şekilde özetlenebilir. Bu kontratlar organize borsalarda işlem gören ve standart özellikleri olan kontratlardır. Kontratların gelecekte oluşacak fiyatları hariç diğer tüm özellikleri standart hale getirilmiştir. Standart büyüklükleri olan kontratların bitiş tarihi ve fiyat kotasyonları önceden belirlenmektedir. Vade sonunda fiyatı belirleyecek olan faktör, borsada pazarlık sırasında ifade edilen alım (bid) ve satım (offer) fiyatlarıdır. Yani hem alıcıların hem de satıcıların piyasaya taşıdıkları tüm düşünce ve bilgilerle kontratın gelecekteki değeri arasında yakın bir ilişki mevcuttur (Petzel, 1989:8-9). Kontratların alım-satımları organize borsalarda yapılır. Borsalar, kendileri tarafından yayınlanan kontratların borsa üyelerince alınıp satılması için gerekli ortamı hazırlarlar. Borsa üyeliği belirli bir sayıyla sınırlandırılmıştır ve üyelik fiyatları üyeliğe olan taleple belirlenmektedir. Borsalarda alım-satımlar pit denen sahada yüksek sesle pazarlık yöntemiyle yapılır (Merrick, 1990:15). Borsalarda yapılan tüm alım-satım işlemlerini takas odaları yürütür. Futures piyasalarda tarafların yükümlülüklerini yerine getirmelerinin garantörlüğü takas odaları tarafından üstlenilmiştir (Hull, 1993:26). Takas odalarının başlıca işlevleri, alış ve satış işlemlerini dengelemek, işlem gören kontratların finansal bütünlüğünü sağlamak, nihai teslim için gerekli mekanizmayı hazırlamak ve fiyat değişimleri doğrultusunda marj hesaplarını takip etmektir (Rothstein, 1984:23). Takas odaları bahsedilen yükümlülüklerin yerine getirilmesi garantörlüğünü yürüttüğü marj hesaplarıyla sağlamaktadır. Borsada bir işleme başlamadan önce kontrat alıcı ve satıcılarından teminat maksadıyla belirli bir tutarda marj istenir ve fiyat değişimlerine bağlı olarak bu marjı korumaları sağlanır (Mengütürk, 1995:146). Piyasada bir pozisyon alan yatırımcı, bu pozisyonu vade sonuna dek bekleterek ilgili varlığı almak zorunda değildir. Yatırımcı buna alternatif olarak, aynı vadeli ve aynı sayıdaki kontratla ters bir işleme girerek pozisyonu kapatabilir (Honeygold, 1989:191).

B-Swap Piyasaları

Son yıllarda finansal piyasalarda en çok ilgi gören ürünlerden biri de swap işlemleridir. Geçmişe eskiye dayansa da, swap işlemlerinin asıl gelişimi 1970'li yılların başında Bretton Woods sisteminin çöküşüyle başlamış ve geliştirilen çeşitli versiyonlarıyla döviz kuru ve faiz oranı riskine maruz kalan kesimlerin hizmetine sunulmuştur (Kırılıoğlu, Yörük, 1997:96). Sözcük anlamı "değiş-tokuş" olan swap, finansal varlıkların eş zamanlı olarak spot ve forward

piyasalarda işlem görmesidir (Melvin, 1989:74). En basit şekliyle swap anlaşmaları, iki taraf arasında belirli bir nakit akımının belirli bir süre ile değiştirilmesini konu alan tezgah üstü (over-the-counter) anlaşmalardır (Witschi, Holzer, 1994:7). Swap anlaşmalarında temel ilke, farklı tarafların farklı finansal piyasalarda değişik kredi değerliliğine sahip olmaları sebebiyle değişik kredi şartlarıyla karşılaşmalarının sonucu olarak bu değişikliklerden swap işlemine taraf olanların yararına olacak şekilde borçlanılan nakit akımlarının değiştirilmesidir (Kırım, 1990a:30).

Finansal açıdan swap tekniğinin altında yatan faktörler, sözleşme taraflarının farklı mali piyasalarda farklı kredi değerliliğine sahip olmaları, değişken faizli borç bulma imkanına karşı sabit faizli borç bulmada karşılaşılan güçlükler, belirli bir para cinsinden fon bulmada karşılaşılan güçlükler, bazı piyasalarda birincil borçlanma için gerekli likiditenin bulunmayışı, bazı piyasalarda uzun vadeli borç bulma imkanının sınırlı oluşu ve farklı finansal piyasalardaki yapısal ve kurumsal farklılıklar şeklinde sıralanmaktadır (Akgüç, 1994:690-691). Swap işlemlerinin hızla yaygınlaşması, sağladığı bazı avantajlara bağlıdır. Bunlardan bazıları, çok esnek olduğundan çok karmaşık nakit akımlarının yönetiminde kullanılabilmesi, firmaların bu araçla faiz ve döviz risk yapısını kendi istekleri doğrultusunda yönlendirebilmeleri, genelde nominal değerleri üzerinden kısa hesap notları şeklinde kaydedildiklerinden bilanço üzerinde doğrudan etkilerinin olmayışı ve bilançoda görünmeyen swap getirilerinin firma için ek bir finansman kaynağı sağlaması olarak sıralanabilir (Erişti, 1997:104).

Swap işlemlerinin faiz ve döviz swap'ı olmak üzere iki türü mevcuttur. Faiz oranı riskine karşı bir hedging (korunma) aracı olan faiz swapları, 1980'li yılların başında kullanılmaya başlanmış ve oldukça popüler hale gelmiştir. Faiz swapları, farklı kurumlardan aynı tutarlarda birbirlerinden bağımsız olarak borçlanan iki tarafın, belirli bir süre için faiz ödemelerini değiştirmelerini içerir. Faiz ödemelerinin değiştirilmesi suretiyle swaplar, firmaların ve diğer kurumların faiz maliyetlerini düşürmelerine ve daha iyi bir nakit akım dengesine ulaşmalarına imkan vermiştir (Rose, 1994:304). Faiz swaplarında borçlanılan anaparalar, vade başlangıcında veya sonunda el değiştirmezler. Bu sebeple anaparalar "varsayımsal anapara (notional principal)" olarak ifade edilirler. Vadeler genellikle 2 ila 10 yıl arasında değişmektedir (Coşkun, 1995:30). Faiz swapları, temel olarak, değişken faiz karşısında sabit faiz ödemelerinin veya iki farklı endekse dayalı değişken faiz (Libor ve Prime Rate gibi) ödemelerinin değiştirilmesi şeklinde yapılmaktadır. Döviz swapları, genellikle faiz ve anapara ödemelerini kapsayan, önceden belirlenmiş kurallar ve vadeler içinde iki tarafın belirli miktarlarda iki farklı para birimini değiş-tokuş etme ve belirli bir süre sonra geri almaları konusunda anlaşmaya vardıkları bir finansal işlemdir (Gümüseli, 1994:70). Döviz swap işlemlerinde farklı para birimlerinden olan paralar, tarafların anlaşmaları kurdan derhal değiştirilir ve taraflar bu anaparaların vade sonunda tekrar el değiştireceğine

daır birbirlerine taahhütte bulunurlar. Vade sonunda uygulanacak kur, başlangıçtaki kurun aynısıdır. Döviz swapları da sabit faize karşı değişken faiz ve değişken faize karşı değişken faiz ödemeleri şeklinde yapılmaktadırlar (Henrey, 1986:137).

C-Forward Piyasalar

Forward kontratlar, futures kontratlarının aksine, vade ve tutar yönünden herhangi bir standart taşımamaları ve ihtiyaca göre düzenlenebilmeleri sebebiyle firma ve bankalarca oldukça yaygın kullanılan finansal araçlardır.

Forward piyasalar, ileri bir tarihte teslimi sözkonusu olacak bir malın (döviz, faiz, tarımsal metalürjik ürün vb.) vadesi, miktarı ve fiyatının bugünden belirlenerek sözleşmeye bağlandığı anlaşmaların işlem gördüğü piyasalar olarak tanımlanmaktadır (Kırım, 1991b:33). Aslında forward kontratlarının geçmişi, forward piyasalardan çok öncesine dayanır. Bu piyasalar bugünkü şekliyle 1980'li yıllarda ortaya çıkmıştır (Grabbe, 1996:116). Forward anlaşmalarının iki tür kullanım amacı vardır. Bunlar, döviz kuru ve faiz oranı risklerine yapılan korunma (hedging) çabaları ve spekülatif amaçlı işlemlerdir. Hedging amaçlı işlemlere örnek olarak bir ithalatçı firmanın ithal ettiği mallar için belirli bir süre sonra ödeyeceği bedeli, bugünden sabitlemek amacıyla sözkonusu süre sonunda belirli bir kurdan gerekli döviz cinsini almak için yaptığı işlem verilebilir. Spekülasyon, yalnızca kar elde etmek amacıyla ve spekülatörün döviz kurunun seyri ve kişisel tahminlerine dayalı olarak yapılır. Bankalar bu tür işlemler karşısında kendilerini emniyete almak için marj isteyebilirler (Gümüşeli, 1994:38). Forward anlaşmalarının konusu döviz ve faiz oranlarıdır. Forward döviz anlaşmaları, belirli miktarda dövizin gelecekte belirli bir fiyattan alım-satımını içeren anlaşmalardır (Tevfik, Tevfik, 1997:162). Forward faiz anlaşmaları ise faiz futures anlaşmalarına bir alternatif olarak veya tezgah üstü faiz futures anlaşmaları şeklinde düşünülebilir. Bu anlaşmalar ilk defa Londra'da İngiliz bankalarınca düzenlenmiş ve diğer ülkelere yayılmıştır (Weisweiller, 1990:166). Forward faiz anlaşmalarında taraflar, ileri bir vadede bir mevduat üzerinden ödenecek (veya alınacak) faiz oranı üzerinde anlaşılır. Varsayımsal anapara olarak isimlendirilen mevduat, farazi bir rakamdır ve el değiştirmez (Marshall, Bansal, 1992:292).

D-Opsiyon Piyasaları

Opsiyonlar, mali risk yönetiminde önemli bir yere sahiptir. Opsiyonların forward ve futures kontratlara karşı bir üstünlüğü vardır. Forward ve futures piyasalarında işletmeler, döviz kuru ve faiz oranı risklerinden korunmaya çalışırken, ileride kendi lehlerine olabilecek fiyat dalgalanmalarının getireceği kardan mahrum kalırlar. Oysa opsiyonlar, kontrat alıcısına, bir yükümlülük getirmediği için böyle bir durumu engeller ve bu sebeple oldukça esnek bir yapıya sahiptirler.

Opsiyon, ödenen prim karşılığında, belirli bir finansal ürünü, ilerde belirlenmiş bir tarihte veya bu tarihin öncesinde önceden belirlenmiş bir fiyattan alma ya da satma hakkı veren anlaşmalardır (Yılmaz, 1995:3). Tanımda geçen hak, alıcıya (buyer) tanınan bir haktır. Yani opsiyonu alan taraf, varlığı alma veya satma serbestine sahipken, alıcının talebi karşısında opsiyon satıcısı (writer veya seller), sözleşmede vadettiği şartlarda varlığı almak veya satmak yükümlülüğündedir (Önce, 1995:54).

Opsiyonlar, ya belli standartları olan borsalarda ya da tezgah üstü piyasalarda (bankalar) işlem görür.

Borsa opsiyon kontratlarının (Exchange-Traded Options) işleyişi, borsalarda işlem gören futures kontratların işleyişiyle aynıdır.

Opsiyon piyasalarında iki tür anlaşma bulunmaktadır. Bunlar, belirli bir finansal varlığın alım hakkına ilişkin satın alma opsiyonları ve belirli bir finansal varlığı satım hakkına ilişkin satma opsiyonlarıdır. Satın alma opsiyonları, opsiyon alıcısına kontratta konu edilen futures anlaşmasını veya bir varlığı gelecekte belirli bir fiyattan (kullanma fiyatı) satın alma hakkını veren anlaşmalardır. Opsiyon alıcısı satın alma opsiyonuna ilerde söz konusu varlığın fiyatının yükseleceği beklentisiyle girer (Rose, 1994:531). Satma opsiyonları, alıcısına, belirli bir varlığı (döviz, endeks, futures kontrat) bugünden sabitlenen bir fiyat üzerinden belirli bir vade içinde veya sonunda satma hakkı veren opsiyonlardır (Kırım, 1991c:38). Her iki opsiyonda da satıcı (opsiyonu yazan taraf) için kontrat koşullarını yerine getirmek bir hak değil yükümlülüktür. Satın alma opsiyonunda opsiyon alıcısı opsiyonu kullanmaya karar verdiğinde, opsiyon satıcısı, ilgili varlığı anlaşılan fiyattan satmak zorundadır. Yine satma opsiyonunda opsiyon sahibi opsiyonu kullandığında, satıcı ilgili varlığı anlaşılan fiyattan satın almak zorundadır (Önce, 1995:35).

Opsiyon işlemlerinin konusunu döviz kurları ve faiz oranları oluşturmaktadır. Döviz opsiyonları, belirli miktarda bir döviz belirlenmiş bir kur üzerinden sözleşme tarihinin bitiminde veya bu tarihten önce satın alma veya satma hakkı veren anlaşmalardır. İlk kez 1982'de Philadelphia Borsası'nda işlem gören döviz opsiyonları, 1984 yılında Chicago Borsası'na girmiş ve işlem hacmi giderek artmıştır. (Melvin, 1989:79). Faiz opsiyonları faiz oranı riskine karşı korunmak amacıyla ortaya çıkmış anlaşmalardır. Oldukça kullanışlı ve esnek bir yapıya sahip olan bu opsiyonlar, alıcısına belirli bir zaman sonunda bir faiz oranının veya belirli bir fiyat üzerinden bir menkul kıymeti alma satma ya da alma hakkı veren anlaşmalardır. Tıpkı döviz opsiyonlarında olduğu gibi opsiyon alıcısı satıcıya prim ödemektedir. Ödenecek primin tutarını, kullanım fiyatının cari fiyata yakınlığı, vadeye kalan süre ve faiz oranlarındaki değişkenlik etkilemektedir (Fettahoğlu, 1991:32).

III. Türev Ürünlerin Muhasebeleştirilmesi

Çalışmada, ilk olarak türev ürünlerin muhasebeleştirilmesine dair uluslararası standartlar ele alınacak ve bu ürünlerin muhasebeleştirilmeleri

konusunda ortaya çıkan sorunlara değinilerek bu sorunların giderilmesine ilişkin getirilen çözüm ve esaslar incelenecektir. Son olarak da Forward anlaşmalarını konu alan ve Torpakkbank Genel Müdürlüğü'nden temin edilen muhasebe kayıtlarına yer verilecektir.

A.Uluslararası Boyutta Türev Ürünlerin Muhasebeleştirilmesine Yönelik Standartlar

Türev ürünlerinin muhasebeleştirilmesinde, özellikle hedge muhasebesi konusunda standartların kaynağı A.B.D.'dir. A.B.D.'de bu çalışmalar, Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (Financial Accounting Standards Board), bu kurulun bünyesinde oluşturulan bir çalışma grubu olan EITF (Emerging Issues Task Force) ve Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebeciler Birliği (American Institute of Certified Accountants) tarafından yapılmaktadır.

Amacı, türev ürünlerini de içeren tüm finansal enstrümanların muhasebeleştirilmesinde daha kapsamlı ve süreklilik gösteren standartlar oluşturmak olan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (bundan böyle FASB olarak anılacaktır), finansal araçların ve bilanço dışı finanslamaların düzenlenmesinde en başta gelen yetkili kurullardan birisidir. FASB, standartlarını SFAS (Statements of Financial Accounting Standards) ismiyle yayınlamaktadır. FASB'in şu ana kadarki en başta gelen standartları, yabancı para üzerinden düzenlenmiş mali tablo ve işlemlerin dönüştürülmesini kapsayan SFAS No:52 ve futures kontratların muhasebeleştirilmesini kapsayan SFAS No:80 sayılı standartlardır.

FASB'in 52 no'lu sandardı 1981 yılında yayınlanmıştır. Söz konusu standart, başta vadeli döviz işlemleri olmak üzere futures işlemleri ve döviz swaplarının muhasebeleştirilmesini ve döviz cinsinden ifade edilen mali tabloların fonksiyonel paraya dönüştürülmesini içermektedir.

52 no'lu standart, vadeli (forward) döviz kontratlarının hangi amaçlarla kullanılabileceğini üç başlık altında toplamıştır. Bunlar; yabancı para cinsinden aktif veya pasif pozisyonunu hedge etmek, yabancı para cinsinden net yükümlülükleri hedge etmek ve döviz piyasalarında spekülasyon yapmak şeklinde sıralanabilir (Lambke, Baker, King, 1989:635).

FASB'in 80 no'lu standardı, döviz futures kontratları hariç, futures işlemlerinin muhasebeleştirilmesini konu alır. Ortaya konan kurallar, hem hedge hem de spekülasyon işlemleri için geçerlidir.

80 no'lu standarda göre futures işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde, kontratlara ilişkin kayıtların piyasadaki fiyat değişimlerini yansıtması gerekir. Ancak kontrat, faiz ve fiyat riskini hedge etmek için kullanılıyorsa, piyasa fiyatındaki değişimler genel olarak ertelenmiş gelir veya gider olarak gösterilebilir (Petzel, 1989:205).

B. Türev Ürünlerinin Muhasebe Sorunları

Diğer muhasebe konularında olduğu gibi türev ürünlerin muhasebeleştirilmesinde de söz konusu ürünlerin kayıtlara geçirilmesi, finansal tablolarda gösteriliş biçimleri, ilk kayıt esnasında kullanılacak değer ölçüleri ve kayıttan çıkarılmaları konularında bir takım sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Finansal muhasebenin en önemli fonksiyonu, işletmelerin mali durumu ve faaliyet konuları hakkında işletme dışındaki çevrelere doğru ve güvenilir bilgiler sunmaktır. Türev ürünlerinin nitelikleri, taşıdıkları risk ve hangi amaçlarla kullanıldığı konusundaki belirsizliklerse bu ürünlerin kayıtlara ve raporlara yansıtılmasını güçleştirmektedir.

FASB, söz konusu ürünlerin muhasebeleştirilmesi konusunda karşılaşılan güçlükleri aşağıdaki başlıklar altında incelemiştir

1. Muhasebe Kayıtlarına Geçirme

Türev ürünlerin muhasebeleştirilmesinde cevaplanması gereken başlıca sorular aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

i- İşlem kayıt konusu olması gereken bir işlem midir?

ii- İşlem kayıt konusu olarsa hangi nitelikte (borç, öz sermaye gibi) kaydedilmelidir?

iii- Kayıt hangi zamanda yapılmalıdır?

Bu soruların cevabı, kullanılan araçların türüne, bunları kullanan işletmelerin niteliğine (banka, bir ticari işletme gibi) ve araçları kullanan taraflara (yatırımcı veya fon kullanan) bağlıdır (Bursal, 1992:59).

2. Araçların Finansal Tablo ve Raporlara Yansıtılması

Türev ürünlerin dönem sonlarında finansal tablo ve raporlara nasıl yansıtılacağı, büyük ölçüde muhasebe kayıtlarına ne zaman ve ne şekilde geçirildiklerine bağlıdır. Bazı finansal araçlar (vadeli sözleşmeler gibi), finansal tablolara kolaylıkla yansıtılırken, kontratların vadeleri boyunca yüksek ölçüde belirsizlik taşıyan (faiz swap'ı ve opsiyon gibi) araçlarla ilgili bilgiler ancak finansal tabloların eklerinde gösterilebilirler. Bu tür bilgilerin eklerde yer alması, araçların işletmeler için taşıdığı bilanço değerlerini aşan "muhasebe zararı" riskinin kamuya açıklanmasını sağlamaya yöneliktir (Bursal, 1992:59).

FASB'ın 105 no'lu standardına göre işletmeler, bilanço dışı kredi riski taşıyan finansal ürünler hakkında finansal tablo ve raporlarda şu bilgileri göstereceklerdir (Klein, Laderman, 1996:418).

i Futures, opsiyon ve swap gibi araçların kontrat tutarları veya varsayımsal ana para tutarları.

ii Taraflardan birinin yükümlülüklerini yerine getirmemesi sonucu ortaya çıkan kredi riskinden kaynaklanan kayıp tutarı ve işletmenin bu kaybı karşılamak üzere sahip olduğu menkul kıymet ve teminatlar.

iii İşletmenin kredi riskine karşı taraftan teminat vb. isteme politikası ve bu teminatları nasıl kullanabileceğine dair kısa açıklamalar

105 no'lu standardın dışında finansal tablolarda, bunları kullanan taraflara yardımcı olmak amacıyla, türev ürünlerle ilgili olarak aşağıdaki bilgilerin verilmesi gerekir (Kaygusuz, 1998:67).

- i. Bilançoda bulunan varlık ve yükümlülüklerin değerlendirilmesinde ve karın belirlenmesinde izlenen politikalar.
- ii. İşletmelerin kullandıkları kontrat ya da finansal enstrümanların türleri ve bunlara ilişkin işlem hacimleri.
- iii. Finansal enstrümanlara ilişkin kredi, döviz kuru, faiz oranı ve diğer risklerin sebep olduğu maksimum risk.
- iv. İşletme veya ortağını riskle karşı karşıya getiren veya ekonomik açıdan bağımlı kılan tarafların risk yoğunluğu.
- v. Finansal enstrümanlarda ortaya çıkacak zararlarla ilgili tahakkuklar ve zararın belirlenemediği durumda bu duruma uygun açıklamalar.
- vi. Hedge edilecek varlık, yükümlülük ya da nakit akışlarının piyasa değerine ilişkin açıklamalar.
- vii. Finansal enstrümanların yeniden fiyatlama günleri ve işletme gelirlerinin faiz oranlarına karşı duyarlılığıyla ilgili açıklamalar.
- viii. Finansal enstrümanlarla yapılan işlemlerde ödeme ve tahsilatların tutarları ve zamanlaması hakkında açıklamalar.

C. İlk Kayıtta Esas Alınacak Değer Ölçüsü

Finansal araçların kayıtlara geçirilmesinde kullanılacak değer ölçüleri dört başlık altında toplanmıştır. Bunlar,

- i. Finansal araçlar için alınan veya verilen nakit ya da nakit dışı değerler
- ii. Sözleşmenin nominal değeri
- iii. Piyasa değeri
- iv. Beklenen nakit akışlarının peşin değeri

Piyasa değerleri belli olan ve alım-satım bedelleri peşin olarak ödenen araçların ilk kayıt değerlerinin saptanmasında herhangi bir sorun yaşanmaz. Fakat ödeme, nakit dışı bir finansal araçla yapılırsa, aracın piyasa değeriyle mi, yoksa defter değeriyle mi kaydedileceği bir tartışma konusudur. Bu tür bir takas durumunda başlangıçta bir kar veya zarar kaydı yapılmaması açısından defter değerinin kullanılması yerinde olur.

Beklenen nakit akışlarının peşin değeri ise nakit akışlarında belirsizliğin hakim olduğu futures, swap ve opsiyonlarda kullanılmaktadır (Bursal, 1992:60).

D. İlerideki Dönemlerde Kullanılacak Değer Ölçüleri

İlerideki dönemlerde kullanılacak değer ölçüleri, büyük ölçüde, finansal aracın işletmeler tarafından kullanılma amacına (spekülasyon yapmak veya belirli bir riski hedge etmek) bağlıdır. Bu konuda en yaygın uygulama, spekülasyon amacıyla yapılan işlemlerden kaynaklanan muhasebe zararının en kısa sürede kayıtlara geçilmesi, belirli bir riske karşı yapılan işlemlerin finansal sonuçlarının ise vade sonuna kadar ertelenmesidir (Bursal, 1992:60).

E. Finansal Araçların Kayıttan Çıkarılması

Finansal araçların kayıttan düşülmesi, kayıttan düşmeyi gerektirecek koşulların sağlanmasına bağlıdır. Finansal araçlar, işletmeler açısından ya bir finansal varlık ya da bir borç niteliği taşırlar. Finansal varlık niteliğindeki araçların kayıttan düşülebilmesi için kontratların sağladıkları hakların bütünüyle elde edilmiş olması veya işletme ya da kanun tarafından işlemin iptal edilmiş olması gerekir. Borç niteliğindeki araçların kayıttan düşülebilmesi içinse kontratın getirdiği yükümlülüklerin tamamen yerine getirilmiş olması veya işlemin kanun tarafından iptal edilmiş olması gerekir (Bursal, 1992:62).

F. Hedge Muhasebesi

Hedging işleminin temel amacı, işletmelerin sahip olduğu varlık ve yükümlülükleriyle ilgili olarak ters yöndeki döviz ve faiz dalgalanmaları sebebiyle ortaya çıkabilecek zararı azaltmaktır. FASB'ın 80 no'lu standardında herhangi bir işlemin hedge niteliğini taşıyabilmesi ve dolayısıyla hedge muhasebesinin kapsamına girebilmesi için sahip olması gereken kriterler üç başlık altında şu şekilde ifade edilmektedir (Schwartz, Smith, 1993:581).

i. Hedge edilmek istenen işlem, işletmeyi riske maruz bırakmalıdır. Bu, potansiyel faiz oranı ve döviz kuru dalgalanmaları sebebiyle işletmenin her an için riske maruz kalacağına belirlenmesi anlamına gelmektedir.

ii. Hedge işlemine giriş amacı söz sonucu riskleri azaltmak olmalıdır.

iii. Hedge edilen kalemle hedge enstrümanı arasında güçlü bir korelasyon olmalıdır. Yani hedge enstrümanına ilişkin fiyat dalgalanmaları ile hedge edilen kalemdeki faiz veya döviz kuru dalgalanmaları yakından ilişkili olmalıdır.

Hedge muhasebesinin tanımı, bahsi geçen 40 no'lu taslakta, hedge amacıyla kullanılan bir aracın muhasebeleştirilmesinde girişimin asıl amacının söz konusu aracın değerinde ortaya çıkan değişimlerin gelir tablosunda fark edilme zamanı ile riske maruz kalan pozisyonun değerinde ortaya çıkan değişimlerin fark edildiği zaman arasındaki denklik sağlama süreci olarak tanımlanmıştır (Önce, 1995:48).

Hedge muhasebesinin amacı, hedging faaliyetleriyle ilgili sorunlara çözüm getirmektir. Söz konusu faaliyetler, mevcut pozisyonların ve ileriye yönelik işlemlerin hedge edilmesini kapsamaktadır (Gündüz, Tural, 1995:18-20).

Mevcut pozisyonların hedge'inde karşılaşılan en büyük sorun değerlendirme konusunda yaşanır. Değerlemede yaşanan problem ise hedge edilen kalemle hedging aracına uygulanan farklı değer ölçülerinden kaynaklanmaktadır. Hedge muhasebesinin uygulanmadığı bir durumda, hedge edilen kalemler genel olarak tarihi maliyetle kaydedilirken hedge araçları piyasa fiyatını yansıtır. Her iki unsurun tarihi maliyetle kaydedilmesi durumunda bile, biri diğerinden önce kayıttan düşebilmektedir. Bu ise, hedge edilen kalemlerde ortaya çıkan kar ve

zararların hedging araçlarıyla farklı muhasebe dönemlerinde kaydedilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

İleriye yönelik işlemlerin hedge işlemlerinde ortaya çıkan sorun ise muhasebe kayıtları esnasında yaşanır. Hedge edilecek kalem olarak düşünülen gelecekteki muhtemel işlemler, hedge araçlarına sahip olduktan sonra ortaya çıkacaktır. Bu şekilde hedging aracı, hedge edilen kalemden önce kaydedilmiş olacak ve hedging araçlarında ortaya çıkacak kar ve zararlar hedge edilen kalemden önce kayda geçirildiğinden bunları dengeleyecek kar veya zararlar gelir tablosunda görülmeyecektir.

Hedge muhasebesi kapsamında yukarıda bahsedilen problemlerin çözümüne yönelik iki yaklaşım ileri sürülmektedir. Bunlar, ertelemeli hedge muhasebesi (deferral hedge accounting) ve piyasa fiyatını yansıtan hedge muhasebesi (mark to market hedge accounting) dir.

Ertelenmeli hedge muhasebesinde, hedge edilecek kalemle hedging aracında ortaya çıkan kar ve zararlar bir sonraki muhasebe dönemine kadar ertelenmektedir. Yani her iki unsurda oluşan kar ve zararlar, hedge edilen kalemin kayıttan düşmesine kadar kaydedilmeyecektir. Böylelikle hedge edilen kalemden oluşan kar veya zararlar kaydedildiklerinde hedging aracının kar veya zararıyla dengelenmiş olacaktır.

Piyasa fiyatını yansıtan hedge muhasebesinde ise yukarıda bahsedilen iki unsurun fiyatları değiştiğinde ortaya çıkan kar ve zararların hedge işleminin ekonomik etkilerini ortaya koyacak şekilde aynı zamanda kaydını önerir. Böylece her iki unsur da piyasa fiyatıyla kaydedilmiş olurlar (Gündüz, Tural, 1995:19-20).

G. Türev Ürünlerin Muhasebeleştirme Esasları

Şu ana kadar türev ürünlerin muhasebeleştirilmesine dair genel esaslar üzerinde durulmuştur. Bu başlık altında ise opsiyon, futures, swap ve forward işlemlerinin muhasebeleştirilmesi, bu konudaki literatür çalışmaları ve özellikle Türkiye Bankalar Birliği'nin 1.12.1995 tarih ve 990 sayılı tebliği ile uygulamaya konan Tek Düzen Hesap Planı ve İzahnamesi'nin türev ürünlerin muhasebeleştirilmesine dair getirdiği esaslar çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır.

1. Finansal Futures Sözleşmelerinde Muhasebe Esasları

Forward sözleşmelerde olduğu gibi finansal futures sözleşmelerde de muhasebe açısından dikkate alınacak ilk husus, işlemin hedge amacıyla mı yoksa spekülasyon amacıyla mı yapıldığıdır. Çünkü bu amaçlar doğrultusunda muhasebeleştirmenin kapsamı da değişecektir.

Finansal futures sözleşmelerinin muhasebeleştirmeye etki eden özellikleri ve muhasebeleştirme ilkeleri bahsi geçen 990 sayılı tebliğde şu şekilde ifade edilmiştir.

A. Muhasebeleştirilmeye Etki Eden Özellikleri

1- Finansal futures sözleşmesi belirli bir miktardaki bir dövizin veya diğer bir mali aracın satılması veya satın alınması yönünde yapılabilir.

2- Finansal futures sözleşmeleri, standart miktarlarda düzenlenir. Bu nedenle riski tam karşılayacak tutarda finansal futures sözleşmesi satmak veya satın almak imkanı olmayabilir.

3- Finansal futures sözleşmelerinin vadeleri standarttır. Bu nedenle hedge edilen varlık veya borçların vadeleri ile finansal futures sözleşmelerinin vadeleri birbiri ile çakışmayabilir.

4- Finansal futures sözleşmeleri kendi türünden ve aynı vadeden olan sözleşmelerle değiştirilebilir.

5- Finansal futures sözleşmeleri aşağıdaki biçimlerde yapılabilir:

- Kısa dönem faiz oranlarına ilişkin futures sözleşmeleri
- Uzun dönem faiz oranlarına ilişkin futures sözleşmeleri
- Dövizle ilişkin futures sözleşmeleri
- Borsa endeksine ilişkin futures sözleşmeleri

Menkul kıymet futures sözleşmeleri

6- Standart miktarlar ve vadeler üzerinden düzenlenen finansal futures sözleşmeleri bu konuda organize olan borsalarda işlem görür.

7- Finansal futures sözleşmelerinin işleyişi bu konuyla ilgili takas odalarında garanti altına alınır. Futures sözleşmeleri aracı finansal kurum tarafından işleme konduğu için alıcı ve satıcı taraf birbirini genelde tanımak durumunda değildir.

8- Futures sözleşmelerinin emniyeti, kontrat tutarının belirli bir yüzdesi olarak yatırılacak depozito (marjin) ile sağlanır. Depozito tutarı, kontratın günlük fiyat değişimlerine göre iade veya ilave yoluyla önceden belirlenen limitler içinde kalacak şekilde ayarlanabilir.

9- Bir finansal futures sözleşmesinin sona erdirilmesi (pozisyonun kapatılması) iki şekilde gerçekleşebilir.

i. Vade sonuna kadar beklenir ve sözleşmenin gerekleri yerine getirilir.

ii. Vadeye kadar beklemeden finansal futures sözleşmesi üzerinden bir karşı işleme girişilir. Bu seçenekte, bir futures sözleşmesi alınmışsa bir karşı sözleşme satılır. Satın alınan ve satılan futures sözleşmelerinin takasına gidilerek pozisyon kapatılır. Alış satış fiyatları arasındaki fark, bankanın kazanç veya kayıp tutarı olarak ortaya çıkar.

10- Finansal futures sözleşmesi alınması veya satılması; sahip olunan bir varlığın değerinde döviz kurları, hisse senedi fiyatları ile faiz oranlarındaki değişiklikler nedeniyle doğabilecek risklerin yaratacağı kayıplardan korunmak için (hedge amaçlı) yapılabileceği gibi gelir beklentisiyle de (spekülasyon amaçlı) yapılması mümkündür.

ii. Muhasebeleştirme İlkeleri

Finansal futures sözleşmelerine ilişkin muhasebeleştirilme işlemlerinde aşağıdaki ilkelere uyulur.

İşlemin sonucunda ulaşılan kazanç ve kayıpların muhasebeleştirilmesinde işlemin yapıldığı amaç göz önünde tutulur.

1. Hedge Amaçlı İşlemler

a) Hedge işlemlerinin kazanç ve kayıpları ayrı hesaplarda tutulur. Bir varlık veya borcun hedge kazancı bir diğerinin hedge kaybına mahsup edilemez.

b) Hedge işlemi bir varlığın korunması için yapıldığında ;

i. Her ay sonunda hedge kazancı yeniden hesaplanarak kayıttaki tutarlar düzeltilir.

ii. Hedge edilen varlığın değer azalmaları için ayrılacak karşılık miktarının hesaplanmasında kümülatif hedge kazancı göz önünde tutulur ve değer azalmasının hedge kazancını aşması durumunda, aşan miktar için, karşılık ayrılır.

iii. Hedge işleminin sonunda ortaya çıkan hedge kazancı karşılık giderlerine alacak yazılarak gider düzeltmesine gidilir.

iv. Varlıkların değer azalmalarını aşan hedge kazancı işlemin sonunda kar yazılır.

c) Hedge işlemi bir borcun maliyetinin artışı için korunmak için yapıldığında;

i. Hedge kazancı ilgili faiz giderinden, kaynağın kullanılma süresine yayılarak indirilir.

ii. Hedge kaybı olduğu takdirde ise yine kaynağın kullanılma süresine yayılarak faiz giderlerine eklenir.

iii. Hedge kazancı kesinleştiğinde "gelecek aylara ait gelirler" ve hedge kaybı kesinleştiğinde "gelecek aylara ait giderler" hesaplarına alınarak bu hesaplardan ilgili dönemlerde aktarma yapılır.

2. Gelir Beklentisi Amaçlı İşlemler

İşlem gelir beklentisi amacıyla (spekülasyon amacıyla) yapılırsa; kazanç veya kayıplar kesinleştikleri anda doğrudan gelir veya gider hesaplarına alınır.

3. Swap Sözleşmelerinin Muhasebe Esasları

Swap sözleşmeleri, iki taraf arasında nakit akışlarını değiştirmek suretiyle daha düşük maliyetli kredi sağlayabilmek ya da daha düşük kurlara ulaşabilmek amacıyla yapılır.

990 Sayılı tebliğe göre swap sözleşmelerinin muhasebeleştirmeye etki eden özellikleri ve muhasebeleştirme ilkeleri aşağıdaki gibidir.

a) Muhasebeleştirmeye Etki Eden Özellikleri

i. Faiz swapında bir kredinin ana parasının değil sadece faizinin takas edilmesi söz konusudur.

ii. Para swapında, swap dönemi boyunca oluşan farkları, swap edilen dövizlere uygulanabilir faiz oranlarına yansıtılabilmek için taraflar arasında periyodik ödemelerin yapılması olağandır.

b) Muhasebeleştirme İlkeleri

i. Faiz swaplarında aşağıdaki ilkelere uyulur.

- Faiz swaplarında swap ödemeleri ödemelerin ilgili bulunduğu dönemler itibarıyla taahhük ettirilir.

- Faiz swaplarında ana para, sadece üzerinde faiz hesaplanan bir matrah niteliği taşıdığından bu tutar muhasebe kayıtlarına konu oluşturmaz. Kayıtlarda sadece tarafların orijinal kredi ana paralarının gösterilmesi yeterlidir.

- Swap işlemleri yabancı para üzerinden yapılmış ise Türk parasına dönüştürmede bilanço kalemleri için cari kur, gelir tablosu kalemleri için ortalama spot kur esas alınır. Net döviz pozisyonu özel olarak hedge edilmiş ise Türk parasına dönüştürmede söz konusu hedge oranı kullanılır.

4. Para Swaplarında Aşağıdaki İlkeler Uyulur.

i. Para swaplarında döviz bakiyelerinin ve finansal taahhütlerin değerlendirilmesinde bilanço günündeki cari kur kullanılmalıdır.

ii. Swap işleminin kazanç sağlama amacıyla (spekülasyon amacıyla) yapılması durumunda swap kazanç ve kayıpları doğrudan sonuç hesaplarına alınır.

iii. Para swaplarının muhasebeleştirilmesinde bankalar kendi tercihleri doğrultusunda aşağıda belirtilen iki yöntemden birisini kullanabilir;

- Arbitraj muhasebesini benimseyebilir ve döviz değişimini vaziyet hesaplarını kullanarak kayda alırlar. Vadedeki taahhütler nazım hesaplarda izlenir kur değişimlerinin kar zarar hesabı üzerindeki etkisinin giderilebilmesi amacıyla nazım hesaplarda izlenen tutarların da evalüasyonu yapılır ve nihai olarak ortaya çıkacak olumlu ya da olumsuz fark gelir veya gider reeskont hesaplarında muhasebeleştirilir.

- Para swaplarının spot işlemleri ile vadeli taahhütlerinin muhasebeleştirilmesinde aktif ve pasif asli hesaplar kullanılır. Döneme ilişkin kur hareketlerinin neden olacağı gelir ve gider etkisinin karşılıklı olarak dikkate alınması gerektiğinden bu işlemlerde Döviz Vaziyet ve Alım/Satım Hesapları kullanılmaz. Bu işlemler aynı zamanda Nazım Hesaplarda bir yükümlülük olarak izlenir. Dönem sonlarında mali tabloların hazırlanmasında vadedeki taahhütlerin izlendiği asli hesaplara ters kayıt yapılarak taahhüdün sadece nazım hesaplarda gösterilmesi sağlanır. Bu işlem sırasında kur değişimlerinin neden olacağı fark olumlu veya olumsuz olmasına göre gelir veya gider reeskont

hesaplarında muhasebeleştirilir. Bankalar tarafından para swapı işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde kullanılacak yöntem bilanço dipnotlarında belirtilir.

5. Genel Olarak Swap İşlemlerine İlişkin İlkeler

Swap işlemlerinin tümünde aşağıdaki ilkelere uyulur:

a. Bir riskin hedge edilmesi için yapılan swap işleminin kazanç ve kayıplarının, hedge edilen riskin bağlı bulunduğu olayın yarattığı akımların veya yapılan değerlemenin düzeltilmesinde kullanılması esastır. Bu esas yabancı paralı borçlar dahil bir yabancı para pozisyonunun hedge edilmesi amacıyla yapılan döviz swapı işlemlerinin kazanç veya kayıpları yabancı paralı işlemlerin değerlendirilmesine dahil edilmelidir.

b. Swap işleminin kazanç ve kayıplarının dönemlerle ilişkilendirilmesinde, düzeltme yapılan gelir ve giderlerin dönemleri esas alınır. Bu esas gereğince;

i. Faiz swapında swap kazan veya kayıpları peşin tahsil edilmiş gelir veya peşin ödenmiş gider olarak hesaplarda bekletilir. Hedge edilen işlemin giderinin kaydedildiği dönemde düzeltme yapılmak üzere bu hesaptan aktarılır.

ii. Faiz swaplarında swap ödemeleri ödemelerin ilgili bulunduğu dönemler itibariyle tahakkuk ettirilir.

iii. Yabancı paralı bir taahhüdün hedge edilmesi amacıyla yapılan swap işleminin kazanç veya kayıpları peşin tahsil edilmiş gelir veya peşin ödenmiş gider olarak hesaplarda bekletilir ve yabancı paralı işlemlerin değerlendirilmesine dahil edilir.

iv. İlgili iki döviz türünün faiz oranlarındaki farklılıklara ait periyodik ödemeler, ilgili bulunduğu dönemler itibariyle tahakkuk ettirilir ve bu ödemeler faiz giderlerinde bir düzeltme olarak kabul edilir.

Swap işlemleri için bir aracı kuruma komisyon ödenmesi halinde ödenen komisyon swap maliyetini artıran bir gider olarak işleme tabi tutulur.

6. Opsiyon İşlemlerinin Muhasebe Esasları

Mali risk yönetiminde en etkin araçlardan birisi de opsiyon işlemleridir. Opsiyon işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde karşımıza çıkan başlıca konular, opsiyon priminin ve opsiyon kazanç veya kayıpları konusundadır.

i. Muhasebeleştirmeye Etki Eden Özellikleri

- Bir opsiyon sözleşmesinin satın alınması bir varlığın satın alınması işlemidir. Bu varlığın değeri vadesinden sonra sona erer. Vadesinden önceki değeri ise nominal değeriyle opsiyon sözleşmesindeki finansal aracın cari fiyatı arasındaki farka (gerçek değer-intrinsic value) göre belirlenir.

- Bir opsiyon satın alındığında, satıcıya opsiyonun o andaki değerini yansıtan ve "prim " olarak adlandırılan bir tutarı ödenir.

- Bir opsiyon satıldığında alıcıdan, opsiyonun o andaki değerini yansıtan prim tahsil edilir.

ii. Muhasebeleştirme İlkeleri

Opsiyon işlemlerine ilişkin muhasebeleştirme işlemlerinde aşağıdaki ilkelere uyulur.

- Organize piyasalardan elde edilen opsiyonların vade öncesi dönemler itibarıyla değerlendirilmesinde söz konusu piyasalarda oluşan fiyatlar esas alınır. Bu pazarların dışında (Over the Counter-OTC) yapılan opsiyon işlemlerinde "Black-Scholes" değerlendirme yöntemi uygulanır.

- İşlemin sonucunda ulaşılan kazancın veya kaybedilen ödenmiş primin muhasebeleştirilmesinde işlemin yapılmasında güdülen amaç göz önünde tutulur.

- Hedge işlemi bir varlığın korunması için yapıldığında;

Dönem sonlarında organize piyasada oluşan fiyatlara göre hedge sonuçları yeniden hesaplanarak kayıtlardaki tutarlar düzeltilir.

Hedge edilen varlığın değer azalmaları için ayrılacak karşılık miktarının hesaplanmasında kümülatif hedge kazancı göz önünde tutulur ve değer azalmasının hedge kazancını aşması durumunda, aşan miktar için, karşılık ayrılır. Hedge işleminin sonunda ortaya çıkan hedge kazancı karşılık giderlerine alacak yazılarak gider düzeltmesi yoluna gidilir.

iii. Varlıkların değer azalmalarını aşan hedge kazancı işlemin sonunda kar yazılır.

- Hedge işlemi, bir borcun maliyetinin artışından korunmak için yapıldığında

Hedge kazancı, ilgili faiz giderinden, söz konusu yabancı kaynağın kullanılma süresine yayılarak indirilir,

Hedge kazancı kesinleştiğinde "gelecek aylara ait gelirler" hesaplarına alınarak bu hesaplardan ilgili dönemlerde aktarma yapılır.

Hedge işlemi bir alacağın korunması için yapıldığında hedge kazanç ve kayıpları alacağın bağlı olduğu işlemin kar veya zararıyla ilişkilendirilir.

Hedge işlemi futures işlemlerinin riskiyle ilgili olarak yapılırsa hedge kazancı söz konusu futures işleminin sonucuyla ilişkilendirilir. Bunun için taahhütlerin hedge edilmesiyle ortaya çıkan hedge kazançları taahhüt işleminin sona ermesine kadar sonuç hesaplarına alınmaz.

- Taahhüt üstlenilir ve işlem zararlı sonuçlanırsa hedge kazancı zarara mahsup edilir. Taahhütten kar elde edilmesi durumunda, kazancın tamamı; taahhütten zarar edilmezi halinde ise zararı aşan hedge kazancı kar yazılır.

- Taahhüt, opsiyon hakkı kullanılmadan sona ererse taahhüdün kar veya zararı geçici hedge kazancıyla ilişkilendirilmeden sonuç hesaplarına alınır. Opsiyon hakkının kullanıldığında ortaya çıkan opsiyon kazancı taahhüt zararının kaydedildiği hesaba alacak yazılır. Zararı aşan kısım kar yazılır.

- Kesin olmayan ancak üstlenilmesi düşünülen taahhütler için yapılan opsiyon sözleşmesi hedge işlemi olarak değerlendirilmez, spekülasyon amaçlı opsiyon işlemi olarak muhasebeleştirilir.

Opsiyon işlemi, kazanç beklentisiyle (spekülasyon amacıyla) yapılırsa; işlem kazancı veya prim kaybı kesinleştiği anda gelir veya gider hesaplarına alınır.

7. Forward Sözleşmelerinde Muhasebe Esasları

Sözleşmedeki her iki taraf için de bağlayıcı olan forward kontratlarında tarafların kar veya zararlarını, vade sonunda piyasa fiyatıyla kontrat fiyatı arasındaki fark belirler. Forward işlemlerde muhasebeleştirme açısından ortaya çıkan sorun, kontratın finansal sonucundaki bu belirsizliğin ve ortaya çıkan riskin kontratın yapıldığı anda ve kontrat süresince muhasebe kayıt ve raporlarına ne şekilde yansıtılacağı konusundadır (Bursal, 1992:58).

Forward kontratların bir satın alma hakkı (varlık) ve bir bedel ödeme taahhüdü (borç) olarak kayıtlara geçirilmesi durumunda söz konusu enstrümanın piyasa fiyatındaki değişimlerin ek notlarla açıklanması ilgililere yeterli bilgiyi verebilir. Bu değişimlerin vade sonunda büyük bir ihtimalle zarara yol açabileceği bekleniyorsa özel bir karşılık kaydı açılabilir ve vade sonunda ortaya çıkan kesin duruma göre ayrılan karşılığın mahsubu yapılır (Bursal, 1992:61).

Forward kontratların muhasebeleştirilme konusunu, döviz forward anlaşmaları ve forward faiz anlaşmaları (FRA's) olarak iki başlık altında inceleyebiliriz.

a. Forward Döviz Kontratlarının Muhasebeleştirilmesi

Bu tür işlemlerin muhasebeleştirilmesinde en başta dikkate alınacak husus, kontratın döviz riskini hedge etmek amacıyla mı yoksa kur değişikliklerinden kar elde etmek (spekülasyon) amacıyla mı yapıldığını tespit etmektir. Çünkü yapılış amacındaki bu farklılıklar, muhasebeleştirme konusunda farklılıklara yol açacaktır. Bu farklılıklar aşağıdaki iki soru cevabında etkili olacaktır (Önce, 1995:53).

i. Forward kontratlara ilişkin kar ve zararlar nasıl hesaplanacak ve ne zaman muhasebe kayıtlarına geçirilecektir ?

ii. Forward kontratlara ilişkin prim ve iskontolar nasıl muhasebeleştirilecektir?

Hedging amacıyla yapılan forward anlaşmaları hem döviz riskine maruz kalmış varlık ve yükümlülüklerin hem de yabancı girişimlerdeki net yatırımlarının riskten korunmasını kapsar .

İşletmeler ileriye yönelik döviz taahhüdüne girdiklerinde işlem tarihine kadar kur değişimleri sebebiyle riske maruz kalırlar. Bu taahhüden doğabilecek kur riskini hedge etmek üzere forward döviz kontratı kullanan

işletmeler, kontrattan dolayı ortaya çıkacak kar veya zararı erteleyerek ilgili döviz işleminin kaydedilmesi sırasında bu işlemle ilgili nakit akışlarıyla birlikte kaydederler (Kaygusuz, 1998:38). Bu amaçla yapılan işlemlerde prim ve ıskontolar ayrı ayrı kayıtlara geçirilmeli ve kontrat süresi boyunca amortize edilmelidir (Antl, Fisher, Neuhausen, 1986:19).

Yabancı girişimlerde net yatırımı olan işletmeler, kur dalgalanmaları sebebiyle ortaya çıkabilecek riski hedge etmek amacıyla forward kontratlardan yararlanabilirler. Bu tür işlemlerde kur değişimlerinden doğan kar veya zararlar net karın belirlenmesinde yer almazlar ve öz sermaye hesabında çevrim düzeltmeleri olarak gösterilirler (Kaygusuz, 1998:40). Bu işleme ait prim ve ıskontolar, çevrim düzeltmelerinde gösterilebilirler veya kontrat süresi boyunca kara yansıtılabilirler (Antl, Fisher, Neuhausen, 1986:19).

Spekülasyon amacıyla yapılan forward kontratlarda ortaya çıkan kar ve zararlar ve bu işleme ilişkin prim ve ıskontolar hemen tanınırlar. FASB'ın 52 no'lu standardına göre söz konusu kontratlar bilançoya piyasa değeri ile kaydedilir ve piyasa değerindeki değişiklikler kar veya zarar olarak gelir tablosunda gösterilir (Kaygusuz, 1998:41).

b- Forward Faiz Kontratları (FRA's)'nın Muhasebeleştirilmesi

Forward faiz kontratlarının muhasebeleştirmeye etki eden özellikleri 990 sayılı tebliğde şu şekilde sıralanmıştır.

i. Forward faiz sözleşmesindeki ana paranın varsayımsal olduğu, sadece faizin hesaplanmasında kullanıldığı, dolayısıyla, gelecekte de bir borç veya alacak ilişkisi doğurmayacağı göz önünde tutulur.

ii. Forward faiz sözleşmelerinin ciro edilmesi söz konusu olmadığı için vadeden önce bir piyasa fiyatı oluşmayacağından bir forward sözleşmesinin değeri, sözleşmenin imzalandığı tarihte değil, sözleşmenin bitirildiği tarihte belli olur. Bu nedenle forward faiz sözleşmelerinin sözleşme dönemi içinde ay sonları itibariyle kazanç veya kayıplara ilişkin nazım hesap kaydı yapılmaz. Kazanç veya kayıp, sözleşme sonunda belirlenerek doğrudan ilgili varlık veya kaynak hesabına alınır.

iii. Muhasebeleştirme işlemlerinde ,forward faiz sözleşmelerinin hedge amaçlı olduğu göz önünde tutulur. Bunun sonucu olarak hesaplaşma (settlement)tarihinde doğacak kazanç veya kayıplar, varsayımsal anaparanın bağlandığı süre boyunca gelir veya giderlere yansıtılır (itfa edilir).

8. Forward Sözleşmelerinin Muhasebe Uygulamaları

Forward sözleşmelerinin muhasebeleştirme şekli konusunda Toprakbank Genel Müdürlüğü'nden sağlanan vadeli işlemlerin muhasebeleştirilmesine esas teşkil edecek muhasebe kayıt örneklerinden faydalanılmıştır.

Örnek 1:

Banka forward sözleşmesi yapmakla 3 ay sonra 100.000 USD ödemeyi taahhüt etmektedir. Bu işlemlerle ilgili olarak ;

- Şubenin müşteri ile anlaştığı kur : 1 USD = 56.000 TL.

- Şubenin Fon Yönetimi Grup Müdürlüğünden aldığı kur : 1 USD = 55.990 TL

Muhasebe Kayıtları :

Öncelikle bu taahhüt kaydının yapılması gerekmektedir.

<hr/>		
964001 - 901 Vadeli Döviz		
Satım İşlemleri	5.600.000.000.-	
66001 - 901 Vadeli Döviz		
Satım İşlemleri		5.600.000.000.-
965001 - 902 Vadeli Döviz		
Satım İşlemleri	100.000.-	
967001-902 Vadeli Döviz		
Satım İşlemleri		100.000.-
<hr/>		

a) Sözleşme vadesinde Döviz Satış Ekranından işlem yapılacak ve kur hanelerinden birincisine Fon Yönetimi Grup Müdürlüğü kuru (55.990 TL), ikincisine müşteriye uygulanacak kur (56.000 TL) girilecektir.

<hr/>		
010 – Kasa	5.600.000.000.-	
295-902 Döviz Vaziyeti (YP)	100.000.-	
301-902 Döviz Tevd. Hes	100.000.-	
294-902 Döv. Alım-Sat. Hes.	5.599.000.000.-	
77199-902 Kur Farkı (Diğer)	1.000.000.-	
300 Vadesiz Mevduat	5.600.000.-	
380006 Kamb. Muam. Vergisi	5.600.000.-	
<hr/>		

Yukarıda belirtilen işlem yapıldıktan sonra bu forward işleminden doğan kazanç ya da kaybın ilgili muhasebe hesaplarına aktarılmasını teminen BA fişi ile aşağıdaki düzeltme kaydı yapılır. Vade tarihinde bankanın gişe döviz kuru 1 USD = 54.900 TL'dir. Genel Müdürlükçe bu işlem için verilen kur 55.990 TL. olduğundan, (55.990-54.900) x 100.000 = 109.000.000 TL. forward kazancı oluşmuştur.

<hr/>		
294-902 Döviz Alım-Satım Hes.	109.000.000.-	
77140 Vadeli Döviz Satım Karı		109.000.000.-
<hr/>		

b) Sözleşme vadesinde Banka Giş e Döviz Alış Kuru 1 USD = 57.190 TL. ise yani satış işleminden zarar edilmişse, yapılması gereken muhasebe kaydı ;

_____ / _____	
010 Kasa veya Mevduat	5.600.000.000.-
295 - 902 Döviz Vaziyeti (YP)	100.000.-
301 -902 Döviz Tevdiat Hes.	100.000.-
294 - 902 Döviz Alım-Satım Hes.	5.599.000.000.-
77199 - 902 Kur Farkı (Diğer)	1.000.000.-
300 Vadesiz Mevduat	5.600.000.-
380006 Kamb.Muam.Vergisi	5.600.000.-
_____ / _____	

Bu işlem ile ilgili BA fişi ile yapılması gereken düzeltme kaydı ;

_____ / _____	
86140 - 902 Vadeli Döviz Satım Zararları	120.000.000.-
294 - 902 Döviz Alım-Satım Hes.	120.000.000.-
_____ / _____	

Her iki şekilde de vade sonunda nazım kayıtların iptali gerekmektedir.

_____ / _____	
966001 - 901 Vadeli Döviz Satım İşlemleri	5.600.000.000.-
964001 - 901 Vadeli Döviz Satım işlemleri	5.600.000.000.-
967001 - 902 Vadeli Döviz Satım İşlemleri	100.000.-
965001 - 902 Vadeli Döviz Satım İşlemleri	100.000.-
_____ / _____	

Örnek 2 :

A şubesi 3 ay sonra müşterisi X'ten 1 USD = 56.000.TL.'den 100.000.USD satın alma taahhüdünde bulunmuştur.

-Şubenin müşteri ile anlaştığı kur 1 USD = 56.000.TL.,

-Şubenin Fon Yönetimi Grup Müdürlüğünden aldığı kur 1 USD = 55.990 TL.'dir.

Anlaşma tarihinde yapılması gereken kayıtlar :

965000 - 902 Vadeli Döviz Alım İşlemleri	100.000.-
967000 - 902 Vadeli Döviz Alım İşlemleri	100.000.-
964000 - 901 Vadeli Döviz Alım İşlemleri	5.600.000.000.-
966000 - 901 Vadeli Döviz Alım İşlemleri	5.600.000.000.-

a) Sözleşme vadesinde Döviz Alış Ekranından işlem yapılacak ve kur hanelerinden birincisine Fon Yönetim Grup Müdürlüğü kuru (55.990. TL.), ikincisine müşteriye uygulanacak kur girilecektir.

301 - 902 Döviz Tevdiat Hes.	100.000.-
294 - 902 Döviz Alım-Satım Hes.	5.599.000.000.-
86199 - 902 Kamb.Zararları (Diğer)	1.000.000.-
295 -902 Döviz Vaziyeti (YP)	100.000.-
010 veya Mevduat	5.600.000.000.-

Bu işlem ile ilgili olarak BA fişi ile aşağıdaki düzeltme fişinin düzenlenmesi gerekmektedir. Vade tarihinde Banka gişe döviz alım kuru 55.990.TL. olduğundan, $(54.900 - 55.990) \times 100.000 = 109.000.000.TL.$ tutarında forward zararına uğramıştır.

86130 - 902 Vadeli Döviz Alım Zararı	109.000.000.-
294 -902 Döviz Alım-Satım Hes.	109.000.000.-

b) Sözleşme vadesinde Banka Döviz Alış Kuru 1 USD = 57.190.TL. kabul edildiğinde vadeli döviz alım karı ortaya çıkacaktır. Bu işleme ilişkin muhasebe kayıtları ise aşağıdaki gibi yapılacaktır.

301 - 902 Döviz Tevdiat Hesabı	100.000.-
294 - 902 Döviz Alım-Satım Hes.	5.559.00.000.-
86199 - 902 Kamb.Zararları (Diğer)	1.000.000.-
295-902 Döviz Vaziyeti (YP)	100.000.-
010 veya Mevduat	5.600.000.000.-

Bu işlem ile ilgili olarak BA fişi ile yapılması gereken düzeltme kaydı ;

<hr/>	
294 - 902 Döviz Alım-Satım Hes.	120.000.000.-
771030-902 Vadeli Döviz Alım Karı	120.000.000.-
<hr/>	

Her iki şekilde de vade tarihinde daha önce yapılmış olan nazım kayıtlar iptal edilir.

<hr/>	
967000 - 902 Vadeli Döviz Alım İş.	100.000.-
965000 - 902 Vadeli Döviz Alım İş	100.000.-
966000 - 902 Vadeli Döviz Alım İş.	5.600.000.000.-
964000 - 901 Vadeli Döviz Alım İş.	5.600.000.000.-
<hr/>	

IV. Sonuç

1970'li yılların başında Bretton Woods Sabit Kur Sistemi'nin yıkılarak, yerini Dalgalı Kur Sistemi'ne bırakması, dünya çapında işletmelerin döviz kuru ve faiz oranı riskleriyle karşı karşıya gelmeleri sonucunu doğurmuştur. Bahsi geçen risklerden korunma konusunda mevcut finansal araçların yetersiz kalışı, dünyanın önde gelen finansal kuruluşlarını risk yönetiminde yeni araçların keşfine yöneltmiş ve bu çabaların sonucu olarak türev ürünler ortaya çıkmıştır.

Türev ürünlerin hızla ve çeşitlenerek uygulanmaya başlanması, bu ürünlerin muhasebeleştirilmeleri ve vergilendirme konusunda bir takım sorunları gündeme getirmiştir. Bu sorunlar aşağıdaki başlıklar halinde sıralanabilir;

- Muhasebe kayıtlarına geçirme
- Araçların finansal tablo ve raporlara yansıtılması
- İlk kayıta esas alınacak değer ölçüsü
- İlerki dönemlerde kullanılacak değer ölçüleri
- Finansal araçların kayıttan çıkarılması

Yukarıdaki sorunlara bakıldığında, bunların muhasebe kayıtlarına geçirme, kayıtlarda kullanılacak değerlendirme yöntemi ve finansal tablo ve raporlara yansıtılması (kamuya açıklanması) konularında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu problemlerin çözümünde, kamuya açıklanma ilkesi dikkate alınarak aşağıdaki çerçevede muhasebe yöntem ve ilkeleri geliştirildiği gözlenmektedir.

- Türev ürünlerden doğan kontratlara dayalı taahhütler, bu araçlar için kullanılan muhasebe yöntemleri, ilgili varlık ve yükümlülükler tam olarak birlikte kamuya açıklanmalıdır.

- Bu araçların etkileri, mümkün olduğu kadar, bilançoda gösterilmelidir. Zarar ihtimaline yönelik karşılık ayrılmalıdır.

Türev ürünlerin muhasebeleştirilmesine yönelik problemler, futures, swap, opsiyon ve forward işlemleri açısından incelendiğinde;

- Futures işlemlerinde teminat maksadıyla alınan marjların muhasebesi,
- Swap işlemlerinde. sözleşme değerlerinin ve dönemsel faiz ödemelerinin kayıtlara geçirilmesi,

- Opsiyon işlemlerinde, opsiyon vadesi boyunca ortaya çıkabilecek risklerin ve riskten korunma sağlayan durumların muhasebe kayıtlarına ne zaman ve ne şekilde yansıtılacağı,

- Forward işlemlerinde vade sonunda piyasadaki cari fiyatla kontrat fiyatı arasındaki farkın, sözleşme süresince kayıtlara ne şekilde geçirilmesinde belirli problemlerin olduğu görülmektedir.

Yukarıda belirtilen problemlerin çözülmesi için, başta ABD olmak üzere diğer ülkelerde söz konusu işlemlerle ilgili standartlar oluşturulurken, ülkemizde de Merkez Bankasının türev ürünlerin muhasebe kayıtlarının tek düzen hesap planı çerçevesinde nasıl olacağına dair bir çalışma metni bankalara gönderilmiştir. Ayrıca Türkiye Bankalar Birliği, 01.12.1995 tarih ve 990 sayılı tebliği ile bankalar açısından türev ürünlerin muhasebeleştirme esaslarını açıklamıştır.

Çalışmada, Türkiye'de türev ürünleriyle ilgili piyasaların henüz gelişmediği ve konunun ilgililerce tam olarak bilinmediği gözlenmiştir. Ayrıca konu ile ilgili yasal boşlukların olması da bu araçların kullanımını sınırlamaktadır. Bu araçları sınırlı sayıda kullanan işletmelerin ise, yasal boşluk nedeniyle vergi avantajı sağlamak üzere, bu işlemleri daha çok karşılıklı centilmenlik anlaşmalarına dayanarak yaptıkları görülmektedir. Ayrıca ülkemizde forward piyasası henüz çok etkin bir düzeyde olmadığı için, forward döviz piyasalarında işlem yapmak isteyen taraflar için bankaların verdikleri vadeli döviz kurunun işletmeler açısından cazip olmaması gibi bazı sorunlar da ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan futures ve opsiyon piyasalarında ise işlemlerin organize borsalarda yapılması gerekliliği ve bu işlemlerin direkt olarak Türk parasıyla yapılamaması, bu araçların kullanılmasını sınırlandırmaktadır.

Sonuç olarak, türev ürünlerinin yeterince tanıtılarak işletmelerin risk yönetimi konusunda bilinçlendirilmesi ve konuyla ilgili yasal boşlukların bir an önce doldurulması gerektiği söylenebilir. Ancak yasal düzenlemeler yapılırken türev ürünlerin etkin bir risk yönetim aracı olarak esnekliğinin sınırlandırılmamasına dikkat edilmelidir.

Summary: In this study, financial derivatives as a hedging instrument for companies in the face of foreign exchange and interest rate risks and problems emerging in accounting application of this products are examined. Solution proposals for accounting problems are examined in the concepts of both theoretic and legal arrangements. At the end of the study, accounting records of a bank which have been adapted to Uniform Accounting System and reflect applicational practices and the deficiencies of the arrangements about this subject are studied.

Kaynaklar

- AKGÜÇ, Öztin. 1994. **Finansal Yönetim**. Avcıol Basım-Yayım, 6.Baskı.
- ANTL, Boris.; Fisher, David. 1986. "US Accounting Standarts". *Swap Finance*, Vol:2, Euromoney Pub., pp.19-25, London.
- BAKER, Richard E.; Lambke, Valdean C.; King, Thomas E. 1989. **Advanced Financial Accounting**. McGraw- Hill Book Corp.
- BURSAL, Nasuhi. 1992. "Yeni Finansal Araçların Muhasebe Sorunları". *Bankacılar Dergisi*, Sayı:9, ss.57-63.
- COŞKUN, İsa. 1995. "Swap İşlemleri". *Yaklaşım Dergisi*, Yıl:3, Sayı:28, ss.29-37.
- ERİŞTİ, Murat. 1997. "Döviz Swapları ve Döviz Swaplarının BSMV Açısından Değerlendirilmesi". *Yaklaşım Dergisi*, Yıl:5, Sayı:53, ss105-107.
- ERSAN, İhsan. 1997. **Finansal Türevler, Futures & Options & Swaps**. Birinci Baskı, Literatür Yayıncılık.
- FETTAHOĞLU, Abdurrahman. 1991. **Finansal Piyasalarda Yenilikler ve 1980 Sonrası Türkiye**. Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Yayın no:255.
- GITMAN, Lowrance j.; Joehnk, Michag D. 1988. **Fundamentals of Investing**. Third Edition, Harper & Row Pub.
- GÜMÜŞELİ, Saniye. 1994. **Döviz Kuru ve Faiz Oranı Risklerinden Korunma Teknikleri**. Türkiye Bankalar Birliği, Yayın no:191, İzmir.
- GRABBE, J. Orlin. 1996. **International Financial Markets**. Prentice Hall Inc.
- GÜNDÜZ, Lokman.; Tural, Mehmet. 1995. **Türev Ürünlerinin Muhasebeleştirilmesi- Türkiye Uygulaması Üzerine Bir Öneri**. Türkiye Bankalar Birliği, Yayın no:193.
- HENREY, Robert J.E. 1986. "Taxation In Major Countries". *Swap Finance*, Vol:1, Edited by Boris Antl, Euromoney Pub., pp.137-142, London.
- HONEYGOLD, Derek. 1989. **International Financial Markets**. Woodhead-Faulkner.
- HULL, John C. 1993. **Options, Futures, and Other Derivatives**. Second Edition, Prentice Hall Inc.

- KAYGUSUZ, Sait Yüksel. 1998. **Finansal Türev Ürünlerinde Muhasebe Esasları**. Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın no:113.
- KIRDALOĞLU, Selda.; Saklar, Figen. 1992. "90'ların Çağdaş Finans Teknikleri". *Bankacılar Dergisi*, Sayı:7, ss.48-63.
- KIRIM, Arman. 1990. "Mali Risk Yönetimi Açısından Gelecek (Futures) Piyasalar". *Bankacılar Dergisi*, Sayı:3, ss.28-32.
- _____. 1991a. "Borsa Endeksli Futures Piyasalar". *Bankacılar Dergisi*, Sayı:4, ss.38-44.
- _____. 1991b. ""Mali Risk Yönetimi Açısından Foward Döviz ve Faiz Piyasaları". *Bankacılar Dergisi*, Sayı:4, ss.33-37.
- _____. 1991c. ""Mali Risk Yönetimi Açısından Döviz ve Faiz Opsiyonları". *Bankacılar Dergisi*, Sayı:5, ss.30-36.
- KIRLIOĞLU, Hilmi.; Yörük, Nevin.1997. "Bir Türev Ürünü Olan Swap ve Muhasebeleştirme". *Başak Dergisi*,T.C. Ziraat Bankası Yayınları, Sayı:92, Yıl:20, ss.96-102.
- KLEIN, Robert A.; Laderman, Jess. 1996. **Derivatives Risk and Responsibility**. Klein&Laderman Ed.
- MENGÜTÜRK, Muhsin. 1995. **International Finance**. Second Edition, Literatür Yayıncılık. Yayın no:184
- MERRICK, John J. 1990. **Financial Futures Markets**. Harper & Row Pub.
- MELVIN, Michael. 1989. **International Money and Finance**. Harper & Row Pub.
- MARSHALL, John F.; BANSAL, Vipul K. 1992. **Financial Engineering**. NewYork Institute of Finance, NewYork.
- ÖNCE, Saime. 1995. **Türev Ürünlerin Muhasebe Sorunları ve Bankacılar İçin Muhasebeleştirme Şekilleri**. Türkiye Bankalar Birliği, Yayın no:192, Eskişehir.
- PETZEL, Todd E. 1989. **Financial Futures and Options**. Quorum Books.
- ROSE, Peter S. 1994. **Money and Capital Markets: The Financial System In An Increasingly Global Economy**. Fifth Edition, Irwin, USA.
- ROTHSTEIN, Nancy H. 1984. **The Handbook of Financial Futures**. McGraw-Hill Int. Inc.
- SCHWARTZ, Robert J.; SMITH, Clifford W. 1993. **Advanced Strategies In Financial Risk**. NewYork Institute of Finance, NewYork.
- TEVFIK, Arman T.; Tevfik Gürman. 1997. **Bankalarda Finansal Yönetime Giriş**. Türkiye Bankalar Birliği, Yayın no:203, İstanbul.
- WEISWILLER, Rudi. 1990. **How The Foreign Exchange Markets Works?**. NewYork Institute of Finance, NewYork.
- WITSCHI, Daniel.; HOLZER, Stefan. 1994. **Understanding Derivatives**. Economic and Financial Prospects, Special Edition, Swiss Bank Corporation.

YILMAZ, Mustafa K. 1995. Menkul Kıymetler Piyasasında Vadeli İşlemler ve Opsiyonlar Kullanılarak Oluşturulan Bazı Temel Stratejiler. İMKB, Türev Piyasa Araştırma Serisi, No:3.

Yönetmelik ve Tebliğler

Bankalarca Uygulanan Tek Düzen Hesap Planı ve İzahnamesi, Türkiye Bankalar Birliği, 1.12.1995 Tarih ve 990 Sayılı Tebliği.